

Explotació d'una possessió mallorquina durant la primera meitat del segle XVI: son Sureda (Marratxí)

per P. de Montaner i Aina Le-Senne

El treball que anam a desenrotllar¹ intenta esser una aportació monogràfica a l'estudi de l'explotació agrària a Mallorca durant la primera meitat del segle XVI, una vegada acabada la Germania. En ell ens ocuparem de les següents qüestions: a) cercarem quin és l'origen, quina és la formació i quina és l'estructura de son Sureda, possessió² que és objecte del nostre estudi; b) quina era la tipologia dels treballadors (*majoral*,³ *garriguer*,⁴ *missatge*,⁵ etc.) i com s'organitzava el treball a son Sureda; c) passarem després a analitzar quins eren els conreus; d) veurem de quina manera es comercialitzava el producte; i e) finalment, extreurem conclusions.

Abans, però, de començar a exposar els resultats de la recerca, interessa identificar el propietari de la possessió dins el seu enquadrament familiar i fixar el

1. Aquesta recerca fou feta l'any 1976, i els seus resultats varen esser presentats com a comunicació al «Seminario sobre Mallorca en el siglo XIX» (Facultat de Filosofia i Lletres, Ciutat de Mallorca) tal i com ho indica Camilo José Cela Conde a *Algunas precisiones metodológicas sobre la articulación del modo de producción capitalista en sociedades campesinas*, estudi publicat a «Sistema», 26 (Madrid 1978), p. 98. Des d'aquell any 1976 fins al moment present s'han fet diverses investigacions que, naturalment, hem tengut en compte per tal de posar al dia el treball que ara publicam. Les sigles que empram més freqüentment són les següents: ACV, Arxiu del Regne de Mallorca (Ciutat de Mallorca); ACD, Arxiu de Can Dameto de sa Quartera (*ibid.*); ACF, Arxiu de Can Formiguera (*ibid.*); ARM, Arxiu del Regne de Mallorca (*ibid.*); BBM, Biblioteca Bartomeu March Servera (*ibid.*); DCBV, Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear* (Palma 1930-1962).

2. *Possessió*: «Porció gran de terreny de conreu pertanyent a un propietari i dependent d'una casa situada dins la mateixa finca (Tortosa, Mall.); cast. *predio*» (DCVB, 8, 793, s.v. *possessió*: 2-b). A Mallorca mai no es diu *finca*.

3. *Majoral*: «El principal dels pastors, mossos de llaurança o criats, encarregat de governar-los en representació del propietari; cast. *mayoral*» (DCVB, 7, 133, s.v. *majoral* 1:2). Això no és gaire exacte per al que entenem a Mallorca per *majoral*. A l'illa, l'encarregat de governar els pastors era el *pastor major*; el que dirigia els mossos de llaurança era el *pareller major* (DCVB, 8, 246, s.v. *pareller -era*: 2); i el principal d'entre els criats era el *majordom*. El *majoral* era el «gerent general» del senyor quan la possessió era conduïda directament pel propietari o, en el seu cas, ho era de l'arrendatari quan la possessió era explotada sota aquest règim (vegeu Isabel MOLL i Jaume SUAU, *Senyors i pagesos a Mallorca, 1718-1860/70*, «Estudis d'Història Agrària», 2, Barcelona 1979).

4. *Garriguer*: «Home encarregat de guardar la garriga (Mall.); cast. *guardabosque*» (DCVB, 6, 203, s.v. *garriguer*: 2). Aquesta definició no és exacta, atès que a Mallorca el *garriguer* és l'agent rural que vigila el compliment de les clàusules de contractes (tal i com ens ho recorden Isabel Moll i Jaume Suau a l'article citat, nota 175).

5. *Missatge*: «Home llogat per mesos o per un any a una possessió o lloc (Mall., Men.); cast. *gañán, mozo de labranza*» (DCVB, 7, 456-457, s.v. *missatge*: 5).

seu *status* social. El magnífic Joanot Baltasar^{5bis} Thomàs, donzell de Mallorca,⁶ pertanyia, pel seu llinatge patern (Sureda), a una de les més antigues famílies de l'estament de cavallers terratinents d'aquest regne, i pel seu llinatge matern (Thomàs) a una casa que —malgrat que també fos compresa dins l'estament militar— tenia un reconegut origen mercantil i, conforme a aquest, basava essencialment la seva economia en l'exercici del comerç en un relatiu *de occultis*.⁷ En Joanot Baltasar Thomàs (testà l'any 1555), que en altre temps s'anomenà simplement *Joanot Sureda*, canvià de nom, llinatge i armes (sense estar obligat jurídicament a fer-ho)⁸ quan es va fer càrrec de l'administració del fideïcomís al qual fou cridat a succeir el seu fill Gasparet, nascut del seu matrimoni amb Francina Gual, per mort del seu oncle el donzell Baltasar Thomàs i Nicolau.⁹ Mort aquest nin en edat pupillar, fou seguidament nomenat l'altre fill seu, que per raó del fideïcomís s'anomenava Joanot Baltasar Thomàs i Gual^{9bis} (aquest testà l'any 1604).

Els Thomàs presenten un origen obscur,¹⁰ i el primer que es destaca de la seva família és un tal Tomàs Thomàs, patró de galeres que —quan la situació ho requeria— armava les seves embarcacions en servei del rei. D'aquesta manera, el 1437 assisteix amb elles a les guerres d'Itàlia, cosa que li va valer ésser beneficiat amb la mercè del dret de la lleuda¹¹ de Mallorca el 1439 i el 1446 amb el privilegi de cavalleratge.¹² Els seus descendents, tot i que pertangueren des de llavors a l'estament de cavallers per la seva condició de donzells, no abandonaren mai l'exercici de la mercaderia i, oficiosament, els trobam com a importants comerciants d'altura i, molt particularment, esclavistes.

En Baltasar Thomàs i Nicolau,^{12bis} nét d'en Tomàs Thomàs i donzell de Ma-

5 bis. Joanot Balthazar Thomàs a la documentació.

6. El donzell de Mallorca era aquell individu que pertanyia al braç noble com a membre de l'estament militar i es distingia del cavaller pel fet de no haver estat armat. En aquest sentit, el donzell mallorquí equival al *generós* del Regne de València, al mateix donzell català, al *donzel* aragonès i al *doncel* castellà (P. DE MONTANER, *El brazo noble mallorquí durante los siglos XVI y XVII: su estructura y sus bases económicas*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Central, 1978). El que no és tan clar és que se'l pugui comparar amb el *donnikellu* de Sardenya (cf. Raimondo CARTA RASPI, *Storia della Sardegna*, Milà 1974, p. 390).

7. El fet que l'aristocràcia mallorquina exercís un comerç relativament *de occultis* ha estat estudiat per P. DE MONTANER, *La conspiración filipista mallorquina de 1711*, memòria de llicenciatura (Mallorca, Facultat de Filosofia i Lletres, 1974). Amb més profunditat, també s'ha analitzat aquesta qüestió a la seva tesi doctoral (citada a la nota anterior). Sovint aquests membres del braç noble aprofitaven la jurisdicció privativa dels ordes militars per a dur a terme un considerable contraban (vegeu P. de MONTANER, *Los caballeros de órdenes militares y el comercio en Mallorca durante los siglos XVII y XVIII*, «Boletí de la Societat Arqueològica Lulliana», xxv, Palma 1977).

8. En realitat, el qui estava obligat o fer-ho era el cridat a la successió del fideïcomís. En aquest sentit, en Joanot Sureda no era més que l'administrador del seu fill.

9. Balthazar Thomàs a la documentació. Afegim els segons llinatges dels personatges perquè així és més fàcil la seva localització genealògica i documental i amb això s'eviten també enutjoses confusions. Cal recordar que a Mallorca mai no s'usava el segon llinatge (llevat de casos molt concrets).

9 bis. Joanot Balthazar Thomàs a la documentació.

10. Notícies sobre els Thomàs a les *Miscel·lànies Pasqual*, iv, 361 (ARM) i a les *Miscel·lànies Bover*, xi (BBM).

11. Cal recordar que la lleuda era un tribut que es pagava per l'entrada de mercaderies (cf. DCVB, 6, 970, s.v. lleuda).

12. La documentació sobre la família Thomàs integra una secció d'ACV.

12 bis. Balthazar Thomàs a la documentació.

llorca, fou el fundador del fideïcomís. Casat amb la seva neboda Elisabet Thomàs (mulata nascuda de la unió il·legítima del seu germà Gaspar i de l'esclava Marta) no va tenir descendència. Testà el 1549 i nomenà com a successors els néts de la seva germana Caterina Thomàs i Nicolau ^{12 ter} (la qual testà l'any 1542), muller del donzell Salvador Sureda i Sanglada ^{12 quarter} i mare, per tant, del personatge objecte del nostre estudi.

Si ens hem detingut en aquest breu *excursus* genealògic és per posar de manifest un punt que en la nostra opinió és clau: això és, la *hybris* social de la qual participava el propietari de son Sureda. Terratinent i comerciant alhora que donzell, és indubtable que aquests aspectes configuraren la seva personalitat i, evidentment, aquest fet es reflectí en la manera d'administrar el seu patrimoni. Ara, una vegada determinada la figura del propietari i la seva extracció social, passam a exposar les consideracions que concerneixen els punts que ens hem proposat tractar.

a) Respecte a l'origen i formació de la possessió,¹³ sabem que el 1482 el donzell Joanot Sureda va adquirir de la magnífica Isabel Sureda la seva possessió en establiment coneguda amb el nom de son Sureda, possessió que limitava amb son Montaner, lo Cabàs, l'honor de Tajalocai i el camí d'Inca. El 1491 comprà al seu entorn 71 quarterades 3 quartons (50 ha, 60 a) de garriga, pròpies de la casa de Puigdorfila, les quals tenien per límits el torrent de Coanegra, el camí de Bunyola i la possessió d'en Joan Serra de s'Arboçar. El 1502 ja es discutien els límits de la possessió en les seves vessants al Cabàs (dels cavallers de Puigdorfila) i a Coanegra (dels donzells de Torrella). El seu fill i hereu, Salvador Sureda i Sanglada, afegí, per la seva part, el rafal de ses Basses el 1509, contigu a son Sureda, mitjançant compra a Miquel Tauler per 25 lliures de preu. Els límits eren el camí de Bunyola, el camí d'Alaró a Ciutat, son Sureda i el torrent de Coanegra. L'any 1521 agregà, al que llavors ja s'anomenava son Sureda de ses Basses, dos rafals més: el rafal Roig (abans de n'Aimeric) i lo Cabàs (abans anomenat lo Rafal de Baix o Ca Baix, adquirit al cavaller Bernadí de Puigdorfila). Tot això, que abraçava diverses partides que amb el temps han anat canviant de nom, agafava el 1649 els termes que —definitius— es mantingueren fins el 1737: son Sales, son Vivot de sa Torre (o Torre de Vivot), s'Estremera, el camí d'Inca i Coanegra. Convé, en aquest respecte, fer notar que, com que no consta que posteriorment al 1521 s'agregassin noves extensions de terreny, aquests límits són els que acceptam per a les dates que ocupen el nostre estudi, incloent-hi les sorts i s'Hostal, que constituïen part de l'antiga possessió anomenada Marratxí. Tot això representava una extensió global de 1.496 quarterades (1.026 ha, 60 a, 98 cs), que, desglossada, s'aprecia en 1.200 quarterades per a son Sureda, 165 quarterades per a Rafal Roig (incloent les 75 quarterades del Rafal Nou), 131 quarterades per al Cabàs (incloent-hi 16 quarterades de sa Boval i 40 quarterades de lo Monistret o Monestret) i 84 quarterades per a les sorts de Marratxí.

12. ter. Catherina Thomàs a la documentació.

12 quarter. Salvador Sureda a la documentació.

13. Les dades que relacionarem sobre l'origen i l'extensió de la possessió són extretes de la *Relación de bienes*, manuscrit del 1814 (ACV), així com del *Llibre gros*, I (ACV).

Malgrat que les diverses partides integrassin una unitat, l'explotació del conjunt no seguia un únic sistema, sinó que s'efectuava segons diferents modalitats, que depenien de les característiques de les diverses zones.¹⁴

1. El nucli primitiu i central de la pròpiament anomenada son Sureda se'l reservava el propietari, i ho conduïa directament mitjançant l'ús d'un majoral. En la vessant corresponent a l'antiga possessió de ses Basses s'hi trobaven els sementers de Torreneres, i al Baix des Puig (limitant amb s'Estremera i son Vivot de sa Torre) s'hi trobava el sementer de s'Olivar Vell. Eren explotats rotativament, i eren sembrats de blat, xeixa,¹⁵ ordi i civada.

2. Lo Cabàs, al nord de la possessió (incloent-hi el Rafal Nou i sa Boval) era destinat a l'explotació ramadera.

3. El Rafal Roig (que era una dependència del Cabàs) era conduït sota un règim d'amtgeria.

4. Finalment, part de l'antiga possessió Marratxí es trobava dividida en 28 sorts.¹⁶ Considerant que aquest punt no manca d'importància, el desenrotllarem amb un detall especial.

Part de l'antiga possessió anomenada Marratxí es trobava dividida devers el 1533 en 28 sorts de cereals. La importància que pot tenir una explotació agrària sota aquest sistema queda clara en els beneficis econòmics que es percebien per les ànues mercès dels arrendaments, i els contractes segueixen (independentment de l'extensió i la qualitat de la sort) un mateix model,¹⁷ en el qual s'inclouen les clàusules següents: el pagament en moneda s'ajusta per quarterada, i, en el seu cas, per quartó i per les més ínfimes extensions, que es calculen amb una minuciositat extraordinària segons el vell còmput de lliures, sous i diners de terra;¹⁸ el contracte era firmat per un any, normalment al final de juliol o durant el mes d'agost; els pagaments es feien efectius en la festivitat de Sant Joan; si l'arrendador¹⁹ no pogués fer efectiu el pagament amb moneda ho faria amb blat al for que en aqueixos moments es marcàs a sa quartera.²⁰ A més, lliuraria la meitat de la palla corresponent a les quarteres que en concepte del pagament es concertassin; l'arrendador sembrava el cereal per compte propi; els pagaments es feien efectius a la residència actual del propietari, i el peatge anava a compte de l'arrendador, que no podia, sota cap concepte, abandonar la sort mentre no hagués satisfet completament les clàusules del contracte. Si l'abandonava, seria multat amb 10 lliures (cinc de les quals les percebria el fisc reial, i les restants el propietari de la sort), i s'havia de reintegrar a la sort per a continuar-hi fins que pogués pagar els deutes.

14. La font documental que hem emprat per a determinar aquesta estructura és el manuscrit *Arrendaments de Juanod Sureda des de 1533 fins en 1540* (ACV); a partir d'ara citat com a *Arrendaments*.

15. Com tots sabem, la *xeixa* equival al castellà *candeal* (cf. DCVB, 10, 924, s.v. *xeixa*: 1).

16. La sort és una petita extensió de terra de bona qualitat (cf. DCVB, 10, 19, s.v. *sort*: 6).

17. Vegeu l'apèndix 1.

18. 20 lliures equivalen a 1 quarterada, 10 lliures a 1/2 quarterada i 5 lliures a 1 quartó, segons que és indicat al *Llibre del Cardoner* (ACF).

19. Recordem que el mall. *arrendador* equival al castellà *arrendatario* i que en castellà *arrendador* és, per tant, tot el contrari que en mallorquí.

20. Sa *Quartera* significa *alfóndec*, *almodí*, *alfolí* i *bladeria* (Diego ZAFORTEZA MU-

Per a les citades 28 sorts conservam detallada informació²¹ referida a l'any 1533. Coneixem exactament quina era l'extensió de cada una, la categoria de la seva ànnua mercè, el nom de l'arrendador, el seu lloc de procedència i el seu *status* social i fins i tot qui eren els que l'avalaven firmant seguretat al seu favor. Aquestes sorts sumen un total de 84 quarterades. I de l'anàlisi dels individus que les agafen en arrandament es dedueix que procedien (llevat rares excepcions) de llocs afrontadors a son Sureda. Així, hom compta 5 arrendadors de Bunyola, 5 de Marratxí, 9 d'Alaró, 1 de Coanegra i 4 que, pel fet d'esser esclaus del propietari, és de suposar que habitualment devien prestar servei complementari a la mateixa son Sureda.²² Respecte a l'extracció social dels arrendadors, a part aquests esclaus i un fuster i un serrador, són tots pagesos.

Les extensions de les sorts oscillen entre 6 quarterades, 3 quartons (la major) i 1 quarterada (la menor), i constitueixen en total un conjunt de 84 quarterades, com ja hem indicat anteriorment. Per la seva part, l'ànnua mercè (que varia segons la qualitat de la terra) fluctua entre 5 lliures 10 sous per quarterada i 1 lliura 8 sous per quarterada. El benefici total que proporcionaven aquests arrendaments era de 273 lliures 8 sous anuals, quantitat pagada per 24 arrendadors. El fet que aquest nombre d'individus correspongui al de 28 sorts s'explica pel fet que alguns d'ells agafaven en arrandament diverses sorts diferents al mateix temps. En qualche cas es constata també el coarrendament.²³

Finalment, cal destacar el cas ja assenyalat d'esclaus que figuren com a arrendadors, i agafen, tots ells, la sort sota aquest últim règim de coarrendament (en una ocasió amb un menestral) i, curiosament, sense fermances.²⁴ És interessant l'aparició d'aquests esclaus que contracten amb el seu senyor, perquè això pareix indicar que disposaven de cert capital i de certa llibertat, com cal suposar. Tot indica que existien categories dins el grup esclau, puix que mentre uns tenien capacitat per a arrendar terres, uns altres pertanyents a un mateix senyor llauraven com a bísties en la mateixa possessió. De semblant manera, cal destacar la presència entre els arrendadors d'algú foraster: el menorquí Jaume Sala, avalat pel també menorquí Toni Pau. I ja, per a acabar,²⁵ hem de fer constatar com a cas extraordinari un arrendador pertanyent a una coneguda i adinerada família de mercaders: mossèn Joanot Garcia, que coarrenda amb mossèn Jaume Aimeric.^{25 bis}

SOLES, *La Ciudad de Mallorca*, III, ps. 160 i ss., Palma 1957). No cal indicar que en aquest context *Quartera* és una denominació de lloc i no una mesura.

21. *Arrendaments*, folis 2 i ss.

22. La presència d'esclaus a son Sureda és testimoniada pel testament d'en Salvador Sureda i Sanglada del 16 de gener de 1529, on llegim que dona la possessió al seu fill Joanot amb tots els esclaus (*cum omnibus servibus*) que hi ha dins la dita possessió. A l'inventari dels seus béns iniciat el 13 de febrer del mateix any també apareixen esclaus (ACV).

23. Hi ha també un cas, l'any 1540, de sots-arrendament: Joan Danús de Bunyola arrenda una sort de 2 quarterades 1 quartó 1 lliura 19 sous, i la sots-arrenden als germans Piça (*Arrendaments*, foli 7v).

24. De vegades el testimoni substitueix la *fermança* en lloc de complementar-la. Aquesta *fermança* sol ésser plural: per exemple, a Francesc Muntaner li firmen *fermança* el 1536 quatre individus que s'obliguen entre ells (*Arrendaments*, foli 6v).

25. Vegeu un contracte d'arrendament a l'apèndix 2. De vegades el majoral rebia certes quantitats en espècie, com en aquest cas.

25 bis. Aymerich a la documentació.

b) Quant al personal de la possessió, cal distingir l'home lliure de l'esclau, i dins el grup lliure trobam diverses categories. Així, a la zona central de son Sureda (conservada en tinença directa pel propietari) hi havia contractat un majoral que depenia directament del senyor i contractava els jornalers; es constata també l'existència d'un individu conegut pel nom de *garriguer*, que feia de representant del senyor davant els missatges. Aqueix majoral era contractat per un any, i la seva soldada oscil·lava entre 17 lliures i 23 lliures anuals, sense incloure en aquesta xifra l'alimentació, que anava a compte del senyor.

El missatge era contractat igualment per un any. La seva soldada, que no es pagava a l'avançada, oscil·lava entre 8 lliures i 14 lliures anuals, i rebia, a més, un parell de sabates (que es presumia que li durarien tot l'any) i 10 sous mensuals en concepte de companatge.²⁶ El senyor lliurava als missatges durant l'any, i a compte del sou estipulat, petites quantitats en moneda o en espècie (que s'extreien del cup gros) o bé peces de vestir, segons les necessitats més peremptòries dels assalariats.²⁷ Quan arribava el moment en què aquests havien de cobrar la seva soldada, se'ls descomptava el valor d'aquells lliuraments, així com els dies en què, per les raons que fossin, no s'havia treballat. Amb això normalment quedava creditor el propietari contra l'assalariat, que es veia obligat a continuar al seu servei i s'endeutava cada vegada més.

És clar que aquestes dades salarials han d'esser comparades amb altres de relatives a salaris i preus per tal de comprendre quina era la situació concreta d'aquestes gents. Per als moments exactes de què ens ocupem no disposam, dissortadament, d'indicadors d'aquest tipus, però podem tenir en compte alguns que en coneixem per a dates molt properes, ja que en general s'observa que els salaris i jornals no variaren al llarg de tot un segle. El Dr. Santamaria ha constatat²⁸ que devers l'any 1520 el jornal d'un menestral oscil·lava entre 3 sous i 6 sous. Nosaltres sabem que devers l'any 1653 el jornal d'un fuster que feia feina a son Sureda es concretava en 4 sous.²⁹ També sabem el que comportava el jornal d'un manobre de picapedrer, ja que a la mateixa possessió i al mateix moment se li lliuraven 6 sous diaris. Aquests menestrals, contràriament al que es feia amb els missatges, eren alimentats íntegrament pel senyor de la possessió, el qual pagava també les despeses del seu trasllat des de Ciutat a son Sureda. La seva dieta alimentària es componia de peix, carn, enciam i formatge. Aquesta era, però, la dieta dels mossos (*mossons*). La dieta dels mestres es componia d'arros, carn, enciam, cebes i carabasses. És necessari, en tot cas, advertir que aquestes dades foren consignades en bloc³⁰ referint-se a l'alimentació setmanal del

26. Hem de recordar que *companatge* era allò que el treballador comprava per a afegir al pa que rebia del senyor, i insistim en això perquè el que ens diuen Alcover i Moll és inexacte: «*anar a companatge* (Mall.): estar llogat per treballar menjant de la vianda que dona l'amo i del pa que porta el treballador; cast. *condumio*» (DCVB, 3, 321, s.v. *companatge*: 1). El que trobem a la documentació és, doncs, tot el contrari d'aquesta definició.

27. Vegeu un exemple a l'apèndix 4. També altres assalariats de la casa rebien a compte del seu salari: vegeu a l'apèndix 5 els cobraments de la nodrissa (*sa dida*) d'en Gasparet Thomàs.

28. Álvaro Santamaria, *Sobre los orígenes de la germanía de Mallorca*, «Mayurqa», 5 (Palma 1971).

29. *Llibre de albarans de la heretat del senyor Joan Balthazar Thomàs comensant en 1625 aportat per Don Jordi Sureda curador* (ACV).

30. *Ibid.*

grup menestral i que no inclouen el valor del pa donat pel senyor. No significa, doncs, que diàriament menjassin de tot allò que es consigna. La partida concernent aquesta despesa alimentària indica que es va gastar un total de 5 lliures 10 sous 8 diners. Com que coneixem el nombre d'individus i també sabem que varen treballar durant una setmana, podem deduir que l'alimentació d'un menestral a base d'aquests aliments (sense incloure el pa) comportava diàriament 2 sous diaris. El mes de juny de 1636 el majordom de D. Gregori de Vilallonga gastava 4 sous diaris per alimentar-se.³¹ Aquest majordom nomia Serafí Nebot de Querubí i pertanyia a una família antiga de terratinents artanencs. La seva dieta diària era, com és de suposar, més completa i refinada que la dels menestrals. Hem de recordar, de tota manera, que el preu del pa augmentava notablement la despesa d'alimentació. Aquell mes de juny de 1637 un pa gros costava 3 sous.³² Suposant que, tot i les naturals fluctuacions que sofria, el preu del pa gros (és a dir, un pa d'aproximadament 4 kg)³³ es pugui fixar entorn d'aquests 3 sous durant l'època 1530-1630, podrem observar que el pagament de 10 sous de companatge no donava per a comprar pa suficient, i que per això mateix el pa era lliurat pel senyor. A més, també podrem observar que la fita indicada pel Dr. Santamaria, de mig sou per 1 kg de farina l'any 1520,³⁴ assenyala que molt possiblement aquesta fixació aproximada del preu del pa pot estendre's almanco deu anys més enrere del període al qual hem alludit. El segle XVII, en una *gran cia* italiana, els treballadors rebien diàriament 4 *libbre* de pa (1,29 kg) i 1 litre de vi per beure;³⁵ i se sap que a Sardènia els camperols anaven a fer feina amb 1 kg de pa, afegint-hi el *companatico*, que normalment consistia en peces de formatge, porros i raves i un *boccale* de vi (més o menys 1 litre).³⁶ Aquests dos casos són, doncs, equiparables al mallorquí.

Quant als preus d'altres productes alimentaris, el mateix Santamaria consigna³⁷ que devers el citat any 1520 una lliura de mussola costava mig sou. Si es volia comprar un pollastre petit s'havia de pagar 1 sou, i el mateix preu s'aplicava a una perdiu i també a una dotzena d'ous. Un parell de conills costava 1 lliura 6 sous, i això mateix costava una lliura de molls. Els missatges de son Sureda normalment devien comprar amb els seus diners de companatge l'embotit de les matances de la mateixa possessió, i el senyor molt probablement els devia proporcionar les sopes, que fins ara ha estat el plat tradicional entre els pagesos.

Aquesta qüestió del companatge és problemàtica. Els missatges de son Sureda rebien, com hem vist més amunt, 10 sous mensuals pel dit concepte. Durant la segona meitat del segle XVII els criats de can Formiguera³⁸ rebien 3 sous

31. *Llibre de comptas aportats per Dn. Gregori de Vilallonga ab diversas personas axí de Casa com encara estrañes desde 1628 fins en 1636* (ACV).

32. *Ibid.*

33. Es tracta del pa que coneixem a Mallorca com a *pa de possessió*.

34. Álvaro SANTAMARÍA, *art. cit.*

35. Lúcia BONELLI CONENNA, *Una fattoria maremmana: la granacia di Grossetto dell' Ospedale di Santa Maria della Scala (1648-1768)*, «Quaderni Storici», 39 (Ancona 1978), p. 915.

36. Maurice LE LANNOU, *Pâtres et paysans de la Sardaigne* (Càller 1971), ps. 288 i ss.

37. Álvaro SANTAMARÍA, *art. cit.*

38. P. DE MONTANER i Aina LE-SENNE, *Aproximación al estudio de la formación de la clase noble en Mallorca: el patrimonio de los Formiguera*, estudi d'immediata publicació pel departament de geografia de la Facultat de Filosofia i Lletres de Mallorca.

setmanals per companatge, cosa que ens dóna un total de 12 sous mensuals (o, el que és el mateix, 1 lliura mensual). Això vol dir que el pagament per companatge no va variar pràcticament al llarg de tot un segle.³⁹ En tot cas, hem de fer constar que de vegades els assalariats rebien, a més de les monedes pel companatge, 1 barcella setmanal de pa. En aquest cas, és obvi que se'ls donava la barcella perquè ells mateixos obtinguessin pa.⁴⁰ Aquest no és el cas de son Sureda, ja que hem dit que el pa era lliurat pel senyor.

Fins ara ens hem ocupat de l'alimentació. El vestir és una altra qüestió.⁴¹ Un parell de sabates de cordovà valia 9 sous l'any 1520; l'any 1591 uns escarpins costaven 2 sous, i un any abans un capell amb vel de senyora costava 1 lliura (és a dir, l'equivalent al salari mensual dels missatges, que entre el 1530 i el 1650 oscil·là entorn de 12 lliures anuals). L'any 1583, un calçons dits *de criat* costaven poc més o menys 1 lliura, i l'any 1621 unes calces de seda 5 lliures. Això ja eren luxes, i els assalariats del tipus que estudiem no hi podien accedir fàcilment. Pensem ara en el nivell dels objectes usuals a les cases dels mercaders rics i de la noblesa, com eren dos plats d'argent, que l'any 1592 costaven 53 lliures 16 sous 3 diners (pràcticament la suma de cinc anys de salaris d'un missatge), i dues vànoves de seda, que l'any 1619 costaven 58 lliures. Aquestes dades, que presentam com a *disjecta membra*, ens poden ajudar a veure més clarament l'enorme diferència existent aleshores entre rics i pobres. Recordarem, de passada, que en aquells temps el salari anual del senyor governador era de 1.700 lliures, i el del procurador reial, de 900 lliures. El comte de Formiguera, per la seva part, tenia una renda anual fixa que xifrava entorn de l'any 1640 en 5.842 lliures, això sense incloure-hi els salaris que rebia de la procuració reial, les ajudes de costa i les rendes del fideïcomís matern.⁴²

Tornant als empleats que trobam a son Sureda ens adonam que, com a temporeres, figuren les collidores d'oliva. Cobraven en espècie, consistent en cereal i/o llegum. Aquest pagament en espècie es constata per a la mateixa època en certes regions continentals, com ara el Llenguadoc.⁴³

39. El companatge és també documentat per a les mateixes èpoques al Llenguadoc segons que ho consigna Emmanuel LE ROY LADURIE, *Les paysans de Languedoc* (Paris 1969), p. 47 («Il est vrai —diu— qu'une somme d'argent complémentaire est allouée au personnel ouvrier de chaque grange: c'est le "companage" destiné à divers achats, dont surtout la viandes»). Així mateix, el *companatico* es documenta a Sardenya segons que hem dit més amunt. Per altra banda, a la Vega Baja del Segura hem pogut constatar aquest costum (*companaje*), encara entorn l'any 1955: generalment es tractava d'embotits de la regió (*morcilla, blanco*, etc.), formatge, arrop (*arropo*) i carbassat (*calabazate*), aquests dos darrers productes venuts per venedors que deambulaven amb ases carregats d'alforges. A Mallorca el companatge usual era també l'embotit i el formatge, a més de les olives. Finalment, sabem que a Aragó el *companache* es componia de seu picat, mantega de porc (*ensundia*), all i julivert, i amb tot això es feien unes *bolas* que acompanyaven al plat bàsic (*recau*). Vegeu el que ens diu R. ANDOLZ sobre aquests vocables aragonesos al seu *Diccionario aragonés* (Saragossa 1977).

40. Vegeu la citada tesi doctoral de P. de Montaner, on es documenta aquest punt.

41. Les dades que seguiran són extretes del citat article d'Álvaro Santamaría i de la també esmentada tesi doctoral de P. de Montaner.

42. P. DE MONTANER i Aina LE-SENNE, *Aproximación al estudio...* (article citat més amunt).

43. Emmanuel LE ROY LADURIE, *op. cit.*, p. 48. Per la seva part, Lucia BONELLI CONENNA comenta aquests pagaments en espècie que troba documentats a la *maremma* italiana dient que «ne è una riprova il fatto che, in caso de scarsità di raccolti, il salario veniva elargito esclusivamente in denaro» (*art. cit.*, p. 914).

Això no vol dir que mai aquests jornalers no fossin pagats amb doblers. Un segle més tard (exactament l'any 1653)⁴⁴ el jornal d'un temporer podador de vinya es pagava a son Sureda a 9 sous; el jornal d'una temporera contractada per a la sega, a raó de 3 sous 8 diners; el jornal d'un temporer cavador de vinya, a raó de 5 sous 8 diners; els jornals d'una temporera per a aplegar politxons, 2 sous diaris. En tot cas, el qui rebia aquests pagaments era l'home de Santa Maria que havia organitzat el grup de temporers, i no sabem quina era la part que li corresponia. En general, però, podem deduir de la documentació consultada que entorn de 1530-50 els jornals de temporers (que mai no cobraven companatge) oscil·laven entre 9 sous i 5 sous per als homes i entre 5 sous i 2 sous per a les dones. No eren, doncs, gaire diferents dels jornals de menestrals als quals ens hem referit més amunt. D'altres vegades consta que les oliveres eren pagades segons el nombre dels sacs que omplien d'olives, i encara es pot constatar una altra manera de pagament, consistent en un lliurament mixt de doblers i mesures d'oli proporcionades per l'oliva recollida.⁴⁵ Un problema, però, era l'existència de grups d'esclaves setmaneres, que llevaven llocs de treball a les temporeres.⁴⁶

També devem referir-nos aquí a altres treballadors que hi ha documentats: el pastor major, els bovers, els traginers, els mossons. Els seus contractes són també anuals. Els pagaments, òbviament, difereixen entre ells en raó de la diferència del treball.⁴⁷ El 1541 el pastor major (amb tractament de *senyer*^{47bis} i normalment amb aportació de guarda pròpia) cobrava 14 lliures anuals, mentre que un mossò cobrava 5 lliures anuals més els 10 sous de companatge mensual. L'any 1542 els mossons es mantien amb la mateixa soldada i (com era habitual) rebien el parell de sabates. El 1546 el traginer cobra 18 lliures, més els 10 sous de companatge. El 1547 un altre traginer cobrava només 17 lliures, més el companatge.

Finalment, constatarem l'existència d'esclaus rústics. En Joanot Baltasar Thomàs posseïa un nombre d'aquests esclaus que sembla elevat. Consta que es trobaven concentrats a la possessió de son Sureda (i el seu germà els tenia a Míner i Maimona)⁴⁸, on normalment eren emprats en els treballs agrícoles i, de vegades, venuts. Així, per exemple, el 1533 el dit Thomàs va vendre el 4 de maig

44. Les dades que segueixen són extretes del *Llibre de albarans...*, manuscrit d'ACV, ja citat.

45. Vegeu l'esmentada tesi doctoral de P. de Montaner.

46. Pròximament el «Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana», de Mallorca, publicarà l'estudi de P. DE MONTANER, *La esclavitud en Mallorca durante la edad moderna*, on es tracta amb detall aquesta qüestió dels esclaus *setmaners* (esclaus de lloguer).

47. *Arrendaments, passim*.

47 bis. És probable que l'apel·latiu *senyer* s'hagi de relacionar amb el vocable *senya* pensant en el *senyal* amb el qual es marcaven les ovelles. Això ens sembla molt raonable, encara que als diccionaris consultats no figuri aquesta relació (figura a DCVB, 9, 843 s.v. *senyer*, amb relació al mot *campana*; i a DCVB, 9, 843, s.v. 2: *senyer* amb relació al mot *senyera*). En tot cas, és important no confondre *senyer* amb *sènyer*, que és un sinònim arcaic de *senyor* (DCVB, 9, 843, s.v. *sènyer*; Pompeu FABRA i Manuel DE MONTOLIU, *Diccionari Aguiló*, Barcelona 1931, VII, 246, s.v. *senyor*).

48. Miquel Sureda i Thomàs, germà d'en Joanot Baltasar Thomàs, heretà Míner i Maimona a Lluçmajor amb la possibilitat d'elegir «quatre catius de los que se trobaran en aquella alcheria», més una esclava, i la resta dels esclaus passa a propietat d'en Joanot Baltasar (ACV, doc. 504).

cinc dels seus fills tinguts amb esclaves (*bords de casa*), i inclou aquesta venda entre les del seu bestiar.⁴⁹

c) Pel que fa a la producció, a son Sureda trobam cereals, oliva i ramaderia. Respecte als cereals, com ja hem dit, els sementers de Torrenteres i de s'Olivar Vell se sembraven de cereals. El sistema que se seguia era rotatori i afectava dos anys consecutius el primer, i un tercer any el segon. D'aquesta manera, del 1537 al 1548 es va produir una alternança en els conreus d'aquests sementers, i de l'estudi de la documentació concernent es dedueix que el de Torrenteres era dividit, a la vegada, en uns altres (l'un era conegut com el camí d'Inca, i l'altre com de sa Torrent, aquest darrer devora el torrent de Coanegra).

Quant a l'oliva, la possessió de son Sureda (malgrat que no fos pròpiament oliverera) contenia el sementer conegut amb el nom de s'Olivar Vell i, com totes les finques amb tanca d'olivar, posseïa una tafona, el moviment de la qual coneixem detalladament per als anys 1537, 1545 i 1549. El 1537 la tafona es va obrir devers el 23 d'octubre,⁵⁰ el 1545 es va obrir el 30 de setembre,⁵¹ el 1549 es va obrir l'11 d'octubre.⁵² El primer d'aquests anys va produir un total de 948 quartans (2.992 litres).

També hem de referir-nos a la ramaderia. El bestiar de son Sureda constituïa una de les principals fonts d'ingressos per al seu propietari, i n'hi havia d'oví, d'equí i de boví. Al Cabàs, per altra part, s'acceptaven també bestiar procedents de l'altra possessió de la família, Míner i Maimona, a Lluçmajor, la qual cosa testimonia la transhumància a l'illa.⁵³

Pel que es refereix al bestiar oví, estam ben informats. Sabem que pel setembre de 1537 formà Joanot Baltasar Thomàs una companyia amb dos associats (Miquel Company i Nadal Vadell, pastors) que havia d'explotar el bestiar durant tres anys.⁵⁴ Del total de 702 animals, Thomàs n'aportà 404, i 298 els pastors, cosa que fa que hi participin en un 42%, i el senyor en un 57%. El bestiar pasturaria a la possessió del senyor,⁵⁵ i si les pastures del Cabàs no fossin suficients, es llogarien les de les possessions veïnes.⁵⁶ Més endavant, el 1540 (al final del contracte precedent) es va canviar de sistema d'exploració i se signà un arrendament de les ovelles de Thomàs a favor del pastor Salom. Aquest arrendament, que era anual, es va renovar el 1541, el 1542 i el 1543. El bestiar lliurat per Thomàs era integrat per 349 animals,⁵⁷ i el darrer dels anys citats s'hi afegirien 167 animals més.⁵⁸ Així, quan acabà el 1544, el ramat de Thomàs es componia de 516 animals.

49. La notícia de la venda dels *bords* es troba a la *Comptaduria de mossèn Joanot Sureda*, manuscrit sense foliar (ACV). Igualment, les dades de venda de bestiar que més avall consignarem procedeixen d'aqueixa font documental.

50. *Arrendaments*, foli 46v.

51. *Arrendaments*, foli 28r.

52. *Arrendaments*, foli 33v.

53. Segons el citat testament d'en Salvador Sureda i Sanglada, on llegim que dona al seu fill Joanot Baltasar Thomàs el rafal del Cabàs amb tot el *bestiar, utensilis i servs*, exceptuant tot aquell ramat que —malgrat que es trobi al Cabàs— pertanyi a Míner i Maimona (ACV, *Llibre gros*, II).

54. Vegeu un contracte de *companyia* a l'apèndix 6.

55. *Arrendaments*, folis 33v-34r.

56. *Arrendaments*, foli 47v.

57. *Arrendaments*, foli 33v.

58. *Ibid.*

El 1546 trobam una altra companyia, aquesta vegada formada per Thomàs i pels pastors Miquel i Gabriel Companys.⁵⁹ Pel contracte sabem que aquests pastors aportaren el 40% del ramat, que era integrat per 859 animals. Les condicions estipulades informen que Thomàs rebria en concepte d'agatges⁶⁰ 17 quintars de llana (680 kg), tres dotzenes de fogasses⁶¹ de març, una gerra de saïm i brossat d'escudella verda,⁶² aquestes dues partides setmanalment, més quatre anyells (segurament per Pasqua). Quant a Miquel Company, rebria un pagament de 28 lliures anuals, més 12 quarteres de blat, 9 quartans d'oli i 3 almuds de llegum. Finalment, Gabriel Company rebria 20 lliures i 8 quarteres de blat, 6 quartans d'oli i 3 barcelles de llegum. Tot això indica que es tractava de pastors que, sense deixar d'estar al servei de Thomàs, s'associaven amb ell i aportaven animals de la seva propietat. Aquell lliurava 535 animals, Miquel Company 204 i Gabriel Company 140. El ramat pasturava al Cabàs i Thomàs contribuïa amb 2 lliures al pagament de jornals de tondre, jornals que eren pagats pràcticament íntegres pels Company.

A son Sureda hi havia, a més de bestiar oví, bestiar equí i boví (*bestiar gros*). Consta que el 1547 s'administrava sota un règim de companyia, amb contracte per tres anys, i hi figurava com a soci de Thomàs un tal Miquel Font.⁶³

d) Hem de parlar ara de la comercialització del producte: dels cereals recollits es feia una reserva en un lloc denominat *lo cup gros*, i que servia per a llavor, per al pagament en espècie a treballadors rústics, per adavantar als missatges i per a manutenció de la casa i el pagament de delmes. La resta es venia a Ciutat,⁶⁴ on era portat en carros del propietari i de vegades l'embarcaven per a la seva exportació. Encara que coneguem les quantitats destinades a la venda, és arriscat intentar extreure mitjanes del que se'n percebia, atesa l'enorme fluctuació dels preus.

Quant a l'oli procedent del sementer de s'Olivar Vell, es venia quan l'havien elaborat en la tafona, i era enviat al comprador per mitjà dels traginers. La documentació informa del nombre de quartans diaris que s'extreïen i del preu a què eren venuts, preu que varia per dies. Així, sabem que el 1549 es pagava el quartà d'oli a 4 sous 10 diners el dia 5 de novembre. El dia següent es pagava a 4 sous 11,5 diners. El 7 del mateix mes al mateix preu, però el dia

59. *Arrendaments*, foli 29r.

60. *Agatge*: «Quantitat de productes que l'arrendatari [= arrendador] d'una possessió [o bestiar] ha de donar al senyor ademés del preu del lloguer (Mall.)» (DCVB, 1, 296, s.v. *agatge*). El que hem introduït dins claudàtors és nostre, i ho hem fet per a aclarir el concepte.

61. Les *fogasses* equivalen a les *hogazas* castellanès, i se'n coneixien de diversos tipus (cf. DCVB, 5, 939, s.v. *fogassa*).

62. El *brossat* equival al *reqesón* castellà. Hi havia diversos tipus de *brossat*: el *tenre*, el *vell*, etc. (cf. DCVB, 2, 616, s.v. *brossat*). El que no sabem és quin és aquest tipus anomenat *d'escudella verda*.

63. *Arrendaments*, foli 29r.

64. Com és sabut, a Mallorca es coneix tradicionalment la seva capital, *Palma*, simplement com a *Ciutat*, i en referir-s'hi mai no és emprat l'article. La denominació *Palma* ja consta el segle XVI, sempre però amb un caire culterà, a causa de l'afany purista dels renaixentistes, que cercaven de reinstaurar aquest antic topònim romà. De tota manera, la capital no prengué el nom de *Palma* oficialment fins a l'acabament de la Guerra de Successió. Sempre, en tot cas, s'ha continuat denominant *Ciutat*, i és considerat de mal to no fer-ho així.

8 es pagava a 5 sous. El dia 9 a 5,5 sous, etc. Tenint com a preu mitjà el de 4 sous 10 diners, podem calcular que la venda d'aquest any va produir un benefici de l'ordre de les 225 lliures.

En altres ocasions, la venda d'oli s'efectuava per endavant, i es calculava a ull la producció. D'aquesta manera, Thomàs venia a Mateu Binimelis 300 quartans el 23 de setembre de 1545. La tafona s'obria el 30 del mateix mes i, en el lliurament de l'oli, sols es va equivocar en 45 quartans que faltaren per a completar la quantitat calculada. Quant a la fixació del preu, s'havia acordat en l'acta de venda que es pagaria la meitat de l'oli al preu que se marcàs a plaça en la festivitat de Tots Sants, i l'altra meitat al for que es marcàs per Sant Andreu.⁶⁵

D'altra banda, el bestiar proporcionava ingressos procedents de l'animal i/o, en el seu cas, dels productes derivats d'aquest. Així, consta que es venien no sols ovelles, sinó tot tipus de bestiar, i que això es feia a Ciutat.⁶⁶ Així, pel maig de 1533 les egües eren venudes a 18 lliures, i el mateix preu es mantenia per al mes d'octubre.⁶⁷ Les mules, el mateix mes de maig, es venien per la mateixa quantitat, però tractant-se de bísties de millor qualitat, és obvi que el preu augmentava. D'aquesta manera, el 1547 un mul gros arribava a les 44 lliures, preu que es mantenia el 1550. Els ases, pel febrer de 1533, eren venuts per 2 lliures, i les ovelles aquest mateix any a 7 sous cada toïssa (se'n vengueren 40). Aquest preu consta pel gener, augmentat pel febrer quan es vengueren unes altres 40 toïsses, que proporcionaren un total de 20 lliures. Pel setembre es van vendre un nombre de moltons que no hem pogut concretar per un total de 36 lliures. Finalment, per citar altres exemples, el 1547 es venien anyells el mes de març per 43 lliures 19 sous 9 diners, quantitat que incloïa la procedent de la venda de brossats i formatgeries. Aquest mateix any, pel mes de maig, consta una altra venda de bestiar oví i brossats que va produir un benefici de 53 lliures 18 sous 2 diners.

La llana, normalment exportada en la nau, era també venuda a Ciutat. Citant algun exemple, veurem que el 1533 es venia pel gener a 7 lliures el quintar, i pel juliol a 6 lliures 11 sous el quintar, la qual cosa indica que al moment de la tosa la cotització baixava. Aquest any reportà un total de 129 lliures 17 sous per venda de llanes, i coneixem en alguns casos la identitat dels compradors. El 1542 el paraire Miquel Nadal pagà 51 lliures 4 sous per la compra d'una partida de llana. Aquest negoci era indubtablement un dels més profitosos per al donzell Joanot Baltasar Thomàs, atesa la quantitat de bestiar oví que formava les seves guardes.⁶⁸

El vi, com els altres productes de la possessió, quan no era exportat, es venia a Ciutat.⁶⁹ Interessa, en aquest aspecte, assenyalar que pel mes d'agost de 1533

65. Vegeu l'apèndix 7.

66. A la *Comptaduria de mossèn Joanot Sureda*, font citada d'ACV, es trobaran nombrosos registres de vendes.

67. La fita més baixa trobada: 12 lliures per a les mules l'any 1534. Encara que es tracti d'un preu francament baix, pensem que equival al salari anual d'un missatge.

68. Hem pogut calcular que l'any 1537 es tongueren a son Sureda uns 404 animals, i s'obtingueren 175 lliures per la venda de la llana.

69. Continuam en aquest apartat la venda de vi perquè a la *Comptaduria* apareixen sovint partides per aquest concepte; advertim, però, que no hem inclòs la vinya entre les produccions de la possessió perquè ens ha estat impossible de localitzar-ne la situació. Sembla, de tota manera, que les vinyes es trobaven a la zona de Caülls. Amb posterioritat a la redacció d'aquest article s'ha trobat documentació abundant referent a les

una bóta era venuda per 40 lliures, i pel gener del següent any se'n vengué una altra que contenia 5 somades 3 quartins a raó de 2 lliures 4 sous la somada, i no sembla que el preu de la somada fos gaire fluctuant: més de cent anys després (1652) vi procedent de l'heretat d'en Joanot Trobat i Artigues⁷⁰ es venia a 3 lliures 5 sous la somada.

Finalment, a son Sureda —com a d'altres possessions mallorquines— se semblava lli, que era filat a les cases del propietari. Part de les filatures quedava per a ús de la casa i el que sobrava s'enviava immediatament a Ciutat per a ésser venut o exportat. Així, sabem que el 1542 «filaren e trameteren» les següents peces: 3 tovalles grosses, 14 torcaboques, 8 llençols, 2 tovalloles, 3 camises i 3 tovalles. També es treballava l'estopa.

El transport dels productes es feia per mitjà de carros i eren conduïts a les botigues dels Thomàs, i es contractaven traginers i carreters per a la seva conducció. Per altra part, també s'enviaven a Ciutat càrregues diverses, que, accidentalment, eren venudes a la menuda al mercat, i el carro tornava a son Sureda amb el producte de la venda. Aquestes partides foren clarament assenyalades («ho que trameté lo carro a Ciutat», «ho proccehit de lo carro», etc.). Un sol viatge, el 1543, va produir un benefici de l'ordre de 15 lliures 6 sous 12 diners.

Altres vegades el producte era exportat fora del regne. En Joanot Baltasar Thomàs participava en el negoci de la nau del seu oncle, el donzell Baltasar Thomàs i Nicolau. Aqueixa nau, anomenada «Lo Sanct Crocifici», havia estat adquirida per aquest darrer, però en la compra el nebot aportà 52 lliures, més les despeses de carena que pagava al final dels treballs corresponents, i comportaven (normalment) un total de 26 lliures 8 sous. Joanot Baltasar hi embarcava llana, blat, oli i altres productes procedents de la seva possessió. Per a una data que no hem pogut determinar, consta que lliurà al patró (a part els productes d'exportació entre 10 sous) diverses partides en diners amb les quals havia de comprar en els ports on atracàs (un total de 111 lliures) i pagant per drets o vectigal 20 lliures.⁷¹

e) La nostra recerca ens indica, a nivell de conclusions, que si bé el propietari no vivia exclusivament del camp ho considerava com a factor de la major importància dins la seva administració patrimonial i, en raó d'això, tenia una imperiosa necessitat del control directe sobre la terra. El fet que normalment habitàs a Ciutat no vol dir, de cap manera, que hagi d'ésser considerat com a absentista. Tot demostra que el propietari és en constant contacte amb les seves terres. Ell mateix contracta i de la seva pròpia lletra escriu al dietari tot el que fa referència a l'administració i la producció de la possessió. Va apuntant dia per dia el blat que li donen o l'oli que surt de la tafona. Consigna les càrregues que en els seus carros envia a Ciutat amb traginers que porten l'espècie a la botiga del Thomàs (botiga dels Thomasos) o per a embarcar-la en la seva nau, en la qual no sols cap la llana procedent dels seus bestiaris, sinó també filatures de lli de la finca, formatges i fins i tot blat, malgrat que Mallorca era general-

vinyes de son Sureda, concernent però el segle XVIII. La dita documentació és objecte, als moments presents, d'un altre estudi en vies d'elaboració.

70. Joanot Trobat a la documentació. ACD, *Inventaris*, I, folis 176 i ss.

71. *Arrendaments*, foli 26v.

ment deficitària d'aquest cereal. Per altra part, té un bon nombre d'esclaus a la possessió que hi treballen o són venuts al mateix temps que ven bestiar.

I pel que fa als seus aspectes familiars, cal destacar la seva filiació, que el fa descendir per pare i mare de cases de l'estament militar. Però malgrat que aquest *status* era el mateix per a ambdues ascendències, la base econòmica del patrimoni d'aquelles era fonamentalment diferent. Així, els Sureda (ascendents paterns) són propietaris terratinents, mentre que els Thomàs (ascendents materns) són *de facto* mercaders d'altura que no abandonaren els seus negocis en el moment d'ascendir a la condició de cavallers. Per causa d'aquesta *hybris*, la possessió que hem estudiat es presenta com una propietat agrària explotada envers la immediata comercialització del producte.

Quant a la possessió, anotam en primer lloc una progressiva ampliació dels límits durant tot el segle xv i fins a l'inici de les Germanies, i s'estabilitza després fins a l'actualitat. Aquest augment de terres es duu a terme mitjançant adquisicions de diferents partides, que, si bé integraren un conjunt unitari, conservaren autonomia basada en les característiques de la seva producció (els sembradors se sembraven de cereal, els rafals es dedicaven al bestiar, la part de muntanya a l'oliva).

L'explotació de la possessió, com hem constatat, presenta diverses modalitats, d'acord precisament amb les distintes característiques de les partides que la integren. Així doncs, les zones primordialment cerealícoles les trobam sota un règim d'arrendament, mentre que les destinades a bestiar s'administren sota un règim de companyia. El nucli central de la possessió se'l reserva el propietari en tinença directa emprant els serveis del majoral.

Part de la possessió (aquella de producció cerealícola) es troba dividida en sorts arrendades o, en el seu cas, coarrendades o sots-arrendades. La mesuració de les seves extensions, exacta i fins a detalls ínfims, provoca l'ajust de l'annua mercè, calculat fins i tot a cèntims. Això indica, a part un coneixement profund de la terra, un interès a treure la renda màxima possible del pam de sort, ja que el seu arrendament es duu a terme per preus considerables. Quant als arrendadors, són en general gent de la zona no cerealística que necessita avals per a poder firmar el contracte, el compliment del qual és garantit per clàusules imposades pel propietari en raó de les quals aquest s'assegura sempre el guany, almanco en espècie.

El nombre de missatges que treballaven a son Sureda sembla que era elevat. El propietari els va lliurant durant l'any, i a compte del sou estipulat, quantitats en espècie (que extreu de les seves reserves del cup gros) i sabates o moneda. Quan acaba el temps contractat, descompta el valor de tot allò que ha lliurat al missatge i els dies que aquell no ha treballat, i queda normalment creditor contra el treballador, el qual continua al seu servei cada vegada més endeutat. No és necessari comentar aquesta situació, perquè l'explotació per part del propietari queda clarament visible a través del que hem exposat, i tot això coincideix en una època immediatament posterior a les Germanies.

Finalment, creim que del contingut global del treball podem concloure:

Quant a tinença de la possessió, *una explotació dirigida pel propietari*.⁷²

72. La manca d'absentisme a Mallorca pareix, doncs, clara. En aquest sentit parla P. de Montaner a la seva citada tesi doctoral referint-se als segles xvi i xvii, i l'article també citat d'Isabel Moll i Jaume Suau ho corrobora per als segles xviii i xix.

Quant a la comercialització del producte, és *directa i immediata* i es nota l'*absència d'intermediaris*.

Quant a personal emprat a la possessió, *una gran opressió de l'element treballador pagès*.

APÈNDIX 1

Primo dimars que comptam a xxviiiij del mes de juliol de dit 1533 arrendí jo dit Joannot una sort de terra de dita mia possessió contenint en si 4 q manquo 13 S de restoble a Raffaell Serra a rahó de tres liures y deu sous per qd.^a Sots pactes y capitulacions del tenor sagüent.

Primo só de acordi ab lo sobre dit Rafell Serra, qui dita sort ha arrendada, que ell sia tingut dar-me per quascuna quarterada tres liures deu sous com demunt és dit en la festa de S. Joan del mes de juny comptadora de la festa de S. Joan proppassada (...) e açò per temps de un any la qual quantitat me té de dar portada e ab lo peatge acostumat.

Item só de acordi jo dit Joannot ab dit arrendador que, no tenint ell diners de comptants, tingue facultat de pagar ab tant forment net purgat y rebedor en dit loch de Marratxí, donador al for serà a la Q.^a, ni major ni menor, ensemps ab la mitat de la palla se procehirà de tals splets.

Item só jo dit Joanot de acordi ab dit arrendador que lo dit arrendador sie tingut batre lo ordi, forment o civada [que] haurà sembrat en dit loch, del qual loch no-s puixe partir sens satisfacció del loguer de dites terras e per semblant re integratió de la mitat de la palla [que] Déu hi donarà sots pena de deu liures, la mitat al fisch reyal e la alltra mitat a mi dit Joannot, applicadores si ja donchs lo qui cullirà tals splets no pagarà a mi dit Sureda tot lo que-m serà degut tant del loguer de dites terras comm encares de la palla sobredita, restant sempre lo rostoll de dita sembradura en utilitat mia.

E ha feta fermansa al dit Rafell Serra en Franch Muntaner de Bunyola.

(ACV, *Arrendaments*, foli 2r.)

APÈNDIX 2

Vuy que contam divuyt de mag 1535, à comansat d'estar an-mi lo senyer en Banaule per megoral a temps de un any i don-li denou £ i quatre S i vuyt qs. de blat i sis qs. d'oli i migga cortera de lagum . . . xviiiij £ iiiij S. primo doní a quatorsa de juny any dit duas liuras dic 2£ . . . ii£ més té deu sous y dos dinés . . . £xSijd. més té un quarto d'oli . . . 1 q.^o més té duas quarteres d'oli . . . q.^o ij q' més sis S que li dóna la senyora a se muler . . . £ vjS. [etc.]

(ACV, *Arrendaments*, foli 51v.)

APÈNDIX 3

Vuy, que contam dos de gener 1537, à comansat d'estar an-mi en Gitart, a tems de un any y don-li deu liuras 10 £ y un parel de sabates . . . x£

Primo li doní la nit del gloriós monsènyer Sent Antoni sinc sous a compliment de trenta sous, y ja li é dat lo parel da sabates 1£xS [etc.]

(ACV, *Arrendaments*, foli 51r.)

APÈNDIX 4

Vuy, qu'és diluns, que contam deset de agost 1545, é logat lo senher n-Elsina per tems de un any per setsa £ i vuy[t] S . . . xvj £ viijS.
 É-ly dat deu sous, més li é dat un reyal £ xij S.
 més li é dat dotsa sous £ xij S.
 més li é dat duas £ setsa S ij£xvjS.
 més li é dat deu sous £ x S.
 més li é dat deu sous £ x S.
 més li é dat deu sous £ x S.
 més li é dat vint sous 1£
 més li é dat vint sous 1£
 més li à dat la senyora quatre sous £ iiij S.
 més li é dat duas liuras y sis sous ij£ vj S.
 [etc.]

(ACV, *Arrendaments*, foli 16r.)

APÈNDIX 5

Vuy, que contam 29 de noembra 1546, à comansat a dar a mamar a n-en Gasparet Tomàs mon fill, que Notre Senyor li do vide el seu sant servey, madò Juane Companya, a reho de una £ setsa sous domés £ S.
 É-li dat una £ i vuyt sous 1£viiijS.
 més li é dat dos reals £iiijS.
 més li é dat vint sous 1£S.
 més li é dat divuyt S que é compagats ab Nadal Vadel per lo alertar de son fill £xviiijS.
 més té en p[artides] vuyt £ viij £

(ACV, *Arrendaments*, foli 12v.)

APÈNDIX 6

Jesús en lo nom de Déu sia i de la gloriosa Verga Maria de la Consepsió del Carme, avochade mia, vuy, que contam nou de setembra, avem comansade la companya de las hovelas a tems de tres anys lo senyer en Miquel Com-

pany i Nadal Vadel i go [= jo]; i tenen rebut de mi un oscaler i tres mardans i sinc primals i docentes i sinc, qui-s per tot 214 cccxiij
 Més an rabut an partides tres mardans i cent-vuytante-set hovelas, qu-és per tot lo que an rebut meu dotsa mardans i tresentas norante-duas bèstias, suman cap en coa ccciiij
 Item na dona a rebra los desús dits Nadal i Miquel Company lo lur bestiar i aguey cap en qua docentas i set bèstias cap en quoa compresos i un oscaler i set mardans i tres tuïsos... Més é rabut vuytante una ovela, que suman tot cap en quoa: 298.

(ACV, *Arrendaments*, folis 33v-34r.)

APÈNDIX 7

Jesús, vuy, que contam vint-i-tres de setembra 1545, é venut a mossèn Mateu Binimelis tres mília cortans d'oli; mil i sinc-cens així com valia la setmane après Tots San[t]s al for [que] farà a le plase, ni magor ni manor; i los altres mil i sinc-cens a compliment de dits tres mília al for [que] serà a le plase la setmane de Sent Andreu, ni manor ni magor. Que nostre senyor Déu Jesucrist i vula dar la sua baneyta gràsia, así i a tot loc de crestians...
 Primo à rebut a 30 de setembra coran[ta]vuyt c.º oli 48 c.º
 més à rebut al primer de noembra xexante c.º oli 60 c.º
 més à rebut a 5 de dit quorante vuyt c.º oli 48 c.º
 [etc.]

(ACV, *Arrendaments*, foli 28r.)